

Zeytinden Zeytin İşletmeciliğine

Rezzan ÜSTÜNER

Cumhuriyet devrinde yeni bir statü ile 1937 yılından itibaren çeşitli konularda modern anlamda ekonomik faaliyetlere giren Vakıflar Genel Müdürlüğü, kuruluş ve iştirakleri 3913 sayılı özel kanunla sermayesi Genel Müdürlük fonlarından tahsis edilmek suretiyle gerçekleştirilmişlerdir. Bu işletmeler, gelir sağlamak amacıyla, iktisâdî ve ticarî gereklere uygun kârlılık ve verimlilik esasları içinde çalışmak üzere kurulmuş, mal ve hizmet üretim birimleridir. Faaliyetlerini döner sermaye ile yürütmekte, malî yıl sonlarında temin ettikleri kârları Genel Müdürlüğe ödemektedirler. Özel Hukuk hükümlerine tâbi olan bu işletmelerin hükmî şahsiyetleri bulunmamaktadır.

Sosyal Hizmetler ve bunların finansman kaynağını oluşturan iktisâdî faaliyetler en geniş anlamıyla Vakıfların bünyesinde görülmektedir. Tarihi seyir içinde gelişen Vakıfların iktisâdî faaliyetlere katılması ve bir sistem haline gelmesi yeni değildir. Vakıfların iktisâdî çalışmaları ve teşebbüsleri çok eskiye dayanır. Vakıflar, ekonominin ormancılık, ulaşım ve ticaret kollarında işletmeler kurmuş ve iştiraklere katılmıştır. Nitekim Vakıfların Orman İşletmeleri, İstanbul Tramvay Şirketi, Memba Suları İşletmeleri gibi son yıllara intikal eden işletme ve iştirak şeklinde teşebbüsleri vardır.

Cumhuriyet devrinde yeni bir statü ile 1937 yılından itibaren çeşitli konularda modern anlamda ekonomik faaliyetlere giren Vakıflar Genel Müdürlüğü, kuruluş ve iştirakleri 3913 sayılı özel kanunla sermayesi Genel Müdürlük fonlarından tahsis edilmek suretiyle gerçekleştirilmişlerdir. Bu işletmeler, gelir sağlamak amacıyla,, iktisâdî ve ticarî gereklere uygun kârlılık ve verimlilik esasları içinde çalışmak üzere kurulmuş, mal ve hizmet üretim birimleridir. Faaliyetlerini döner sermaye ile yürütmekte, malî yıl sonlarında temin ettikleri kârları

Genel Müdürlüğe ödemektedirler. Özel Hukuk hükümlerine tâbi olan bu işletmelerin hükmî şahsiyetleri bulunmamaktadır.

a. VAKIF ZEYTİNLİKLER İŞLETMELERİ

Vakıf Zeytinliklerinden gelir temini maksadıyla 1937 yılında Ayvalık'ta, 1942 yılında Aydın'da Vakıf Zeytinlikleri İşletmeleri kurulmuştur. Bu işletmeler kiraladıkları Vakıf Zeytinliklerden elde edilen tane zeytinlikleri Genel Müdürlüğe ait Ayvalık, Altınoluk, Edremit, Aydın'da bulunan fabrikalarda işlemek suretiyle zeytinyağı, sabun ve salamura zeytin imâl etmektedirler. Gıda Sanayi'ne dönük ve zirâî hammaddeleri değerlendiren bu işletmelerin, ürettikleri çeşitli nitelikteki ihtiyaç maddeleri İstanbul ve Ankara'daki satış mağazalarında doğrudan tüketiciye intikâli sağlanmaktadır.

b. VAKIF MEMBA SULARI İŞLETMELERİ

İstanbul'da kurulmuş olan bu işletme, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nden kiraladığı Taşdelen ve Karakulak memba sularını modern tesislerde işleyerek piyasaya arz etmektedir.

VAKIF İŞTİRAKLERİ:

Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün iştirakleri yatırım fonlarından ayırdığı paralarla anonim ortaklıklardan belli oranda hisse senedi almak suretiyledir. "Bu fondan Genel Müdürlük Devlet Plânlama Teşkilâtının müsbet görüşünü aldıktan sonra İdare Meclisi'nin Kararı ve Başbakanın onayı ile ticârî sinâî, zirâî ve eğitim sahalarında işletmeler ve sermayesinin en az % 51'i Vakıflar'a ait olmak üzere şirketler kurmağa ve sermayesi vakıfların hissesi ile Devlet ve Kamu İktisâdî Teşebbüslerinin hissesi toplamı %51'den az olmamak üzere kurulmuş ve kurulacak iştiraklere katılmağa yetkilidir" denilmektedir. Vakıfların iştirakleri genel olarak bankacılık, turizm ve sanayi dallarındadır.

Cumhuriyet devrindeki ilk iştirak Türkiye İş Bankası'na olmuştur. Bu gün Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün iştiraklerinin başlıcaları şunlardır:

- Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. (sermayesinin % 75'i),
- Taksim Otelcilik A.Ş. (sermayesi % 55),
- Turistik Tesisler.

Çeşitli alanlardaki bu faaliyetlerimiz Vakıflar Dergisi'nde sırasıyla tanıtılacaktır. Yazı serisinin başlangıcı olarak zeytincilik seçilmiştir.

Bu yazı serimizde, sizlere Ülkemiz tarım alanlarının buğdaydan sonra en büyük kısmını oluşturan zeytin tanıtılacak ve daha sonra bu ürünün ülkemiz ekonomisi açısından önemini belirten karşılaştırmalı değerlendirmeler verildikten sonra modern zeytincilik işletmelerinde arazinin ve ürünün optimal düzeyde değerlendirilebilme imkânları ana hatlarıyla belirtilecek ve son olarak Vakıf Zeytinlikleri tanıtılacak, bunların modern işletmecilik uygulamaları sonucunda ülke ekonomisine geçmişteki katkıları ile geleceğe dönük programlar ve bunların beklenen sonuçları açıklanacaktır.

1. ZEYTİN:

"Olea prima omnium Arborum est": Zeytin bütün ağaçların ilkidir.

COLUMELLA

Akdenizi süsleyen dayanıklı gövdeli, bin yıllık ömre sahip minervanın ağacı zeytin, her şeye dayanıklı fakir topraklarda dahi az su alarak yaşayabilen bir bitkidir. Anavatanı Akdeniz olarak bilinir ve diğer memleketlere ekolojik şartlara uygunluğu nisbetinde yayılır. Zeytin ağacı (olca euro pacal) son yıllarda Arjantin, Amerika Birleşik Devletleri Meksika ve Brezilya'ya da az oranda yayılmıştır.

Zeytin ağacının genel karakteri: Zeytin ağacı, uzun ömrü ve bir çok asırlar ayakta kalması sebebiyle diğer bütün meyve ağaçlarından ayrılır. Onun en büyük hususiyetlerinden birisi ölmezliğidir. Eğer gövdesi ölür veya herhangi bir şekilde ortadan kalkarsa ufak bir kök parçası veya küçük bir sür-

gün onun tekrar meydana gelmesi için kâfidir. Ağacın kurak bölgelerde ekonomik bakımdan kârlı devresi asgari (50) yıl olarak hesap edilmektedir. Yine bakımsız yerlerde (15-20) sene bekledikten sonra mahsul, sarfedilen masrafı korumaya başlar. Diğer taraftan iyi yetiştirme şartlarını hâiz bir yerde ise, dikildikten (6) sene sonra bütün masraflarını senelik mahsulü ile karşılayabilir. Marsıca'nın naklettiğine göre arheguine çeşidi zeytin, dikildiğinden (6) sene sonra (40) kilo mahsul vermektedir. Aynı zamanda İsrail menşeli raporlarda, (6) yaşlı dikme ve fidanların sulanabilen şartlarda vasatı sene (100) kilo zeytin verdiği görülmektedir.

2. KÖK SİSTEMİ:

Üçüncü ve dördüncü yaşına kadar çekirdekten veya çeliklerden üretim suretiyle meydana getirilmiş fidanlarda kökler dâimâ amudi giderler. Sonra bunların yerine kök yumruları inkişâf ederek, süpürge gibi hemen toprak yüzünün altında yer alır. Kök sistemindeki bu değişiklik ve yumruların meydana gelişi, zeytin ağacının muhafazası ve de polanması imkânları bakımından pek mühim bir gelişme ve organ olarak kabul edilmektedir. Kökler, zeytin ağacının yaşına uygun olarak büyümeye ve yayılmaya devam ederler. Ağaç gövdesinin toprak altında kalan kısmına "Ce'pe'e" turp, bunun etrafındaki şişkinliklere "ovules" yumru tosağı denir. Bunlar, umumiyetle zeytin üretimde kullanılırlar. Kök sisteminin teşekkülünde toprak bünyesinin çok tesiri vardır. Toprak eğer ağır ve fena havalanıyorsa ağ örgüsü gibi kökler toprak yüzüne çok yakın olur; diğer taraftan, kumlu ise kök sistemi genişliğine dağılır. Zeytin az yağmur alan ve fakir topraklarda muhtaç olduğu suyu ve gıdayı kök sistemi yoluyla temin eder. Zeytin ağacının herhangi bir kısmı kök yapmaya muktedirdir. Fakat özellikle yumrular çok kök yaparlar; onun için bunların üretimde kullanılması çok kolaydır. Böylece kök sistemi dâimâ kendi kendini yeniler.

3. GÖVDE VE DALLAR:

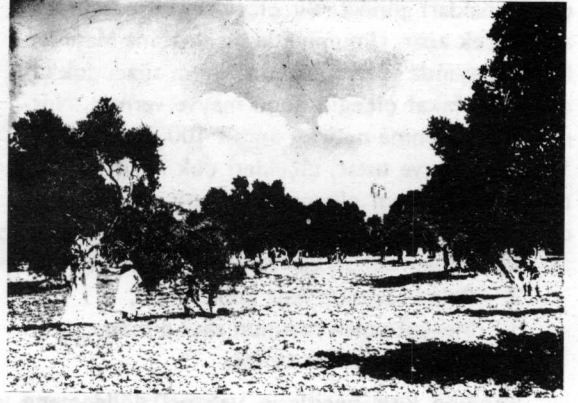
Yumrular kökleri meydana getirmekle beraber ikinci iş olarak ekildiği takdirde gövde de meydana getirirler. Ağaç yaşlandıkça gövdenin esas kısımları farklı olarak genişlediğinden gövde yuvarlaklığını kaybeder, gövde sathında çıkıntılar meydana gelerek çatlaklıklar olur. Zeytin ağaçlarının yaşlı gövdeleri çok serttir. Çok eski gövdelerden kolayca sürgünler meydana gelir ki bu, ağacın kabaklama yapılacak gençleştirilmesi gereğini gösterir.

4. ÇİÇEKLENME VE DÖLLENME:

Zeytin, gelişmesinin birinci yılında meyve vermez; ancak ikinci sene gözler teşekkül eder ve çi-

Antalya
Murad Paşa
Narenciye
bahçelerinde
portakal fidanlığı

Aydın
Vakıf Zeytinliklerinden
bir görünüşü

Antalya Murad
Paşa Narenciye
bahçelerinde
mandalin fidanlığı

İstanbul
Taşdelen
Memba Suları
İşletmesi, Şişeleme Ünitesi

çek somakları görülür. Bir çiçek somağında (8-25) adet çiçek açar. Umumiyetle çiçek açma Mayıs ve Haziran ayında vukubulur. Bir zeytin ağacı çok çiçek açar, fakat çiçeğin çoğu meyve vermez. Normal, bir dölllenme neticesi ancak 100 çiçekten (1-5) tanesi meyve tutar, çiçekleri çok zayıftır. Zeytin çiçeğinin zayıf oluşunun bir çok sebepleri vardır.

1. Yumurtalığın kısırlığı,
2. Polen tozunun fena çimlenmesi,
3. Mevcut polen tozunun zâyi olması,
4. Uygunsuz polen tozları.

Kendine kısır çeşitlerin yabancı döllenmeye ihtiyaçları vardır.

Meyve teşekkülü ve olgunluk:

Zeytinin çiçeklerinden pek azı meyve tutmaktadır. Tutan meyvelerden bir kısmı da muhtelif devrelerde dökülürler. Meyvelerin küçükken bu vaktisiz dökülmelerinin bir çok sebepleri ve birbirinden kolayca ayırđedilen devreleri vardır. Moretti'niye'ye göre tusca'de meyvenin % 50-55 nisbetindeki en büyük dökümü, meyve tutumunu müteakip Temmuz ve Ağustos'un başı arasında vuku bulmaktadır. Kalan meyveden % 10-15 miktarı ikinci döküm olan Ağustos sonu ile Eylül ortasında % 8-10 nisbetindeki son döküm ise Eylül ortası ile Ekim sonu arasında meydana gelmektedir. Böylece meyve tutumundan zeytinin olgunluğuna kadar, ağaç, meyvesinin %80'ini kaybetmektedir. Birinci devredeki ilk dökümün sebepleri, dölllenme kifâyetsizliği, gıda noksanlığı ve bilhassa azot noksanlığı, topraktaki rutubetin azlığıdır. Ağustos sonu Eylül ortasındaki ikinci devre dökümünde zeytin güvesi başlıca rolü oynamaktadır. Son döküm sebebi olarak, sırası ile, zeytin sineğinin birinci devre yaptığı tahribat, kurağlığın devamı ve bazen de Cycloconium'un meyve saplarında yaptığı zarar gelmektedir.

Ekim ayındaki son dökümde zeytin sineği en mühim döküm faktörü olarak görülmektedir. Son rüzgârlar ve fırtınalar da zeytin danesinin olgunluğa eriştiği bu devrede döküme sebep olurlar.

Zeytinin olgunlaşması uzun zaman alır. Dane, ağaç üzerinde uzun bir devre kalır ve bu iki üç aylık kalış devresi zeytinin hasadı için elverişli bir müddettir.

Bu durumda yağlık zeytinliklerin toplama zamanı olgunluğu elle sıkılmak suretiyle anlaşılır. Danenin suyu kolayca akar. Mevsimin başında yağ verimi iyi değildir. Bu sebeple hemen toplamamak lâzımdır. Mevsim ilerledikçe yağın kalitesi de yükselir. Zeytin kararınca kadar zeytin danesindeki yağ tedricen artar ve kararına olgunluğu işaret eder. Bu noktaya gelince zeytin danesindeki yağ miktarı sabit kalır. Ve daha fazla ağaçta kalan zeytinde mikroorganizma faaliyetleri başlar ve bunun sonucu olarak yağ kalitesi bozulma devresine girer. Hasat dönemi genellikle ürünün o yılki kalitesine ve meteorolojik şartlara göre değişmekle birlikte genel olarak Kasım ayında başlar. Ocak ayında biter.

Türkiye'de 81.000.000 adet zeytin ağacı 810.000 hektar da zeytinlik sahası mevcuttur. Bu rakamlar bize zeytin yetiştiriciliğine elverişli 700.000 hektar saha olduğunu göstermektedir. Ortalama zeytinyağı üretimimiz 110.000 ton olup, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Tunus'dan sonra 5'inci sırada yer almaktadır.

Türkiye genelinde Vakıflar Genel Müdürlüğüne ait Ayvalık Vakıf Zeytinlikler İşletmesinde yaklaşık 200.000 adet, Aydın İşletmesinde 200.000 adet, İşletme dışı Vakıf arazilerinde de ortalama 26.000 adet olmak üzere toplam 425.000 adet zeytin ağacı bulunmaktadır. Bunların % 75'i meyilli % 25'i ise az meyilli arazide dekada ortalama 15' ağaç, düz ve az meyilli arazide ise dekada ortalama 10 ağaç bulunmaktadır.

1980 yılında Ayvalık İşletmesinde bütün zeytinlikleri dahil edersek 8.000.000 kg. dane zeytin idrak edilmiş. Bunlardan fabrikalarda işlenen kısmından 1.531.009 kg. zeytinyağı elde edilmiştir.

Aydın'da ise, 1.099.916 kg. dane zeytin işlenmiş ve 176 ton zeytinyağı elde edilmiştir. Diğer zeytinler ağaç üzerinde satılmıştır. İşletmelerimizde mevcut zeytin ağaçlarından 8.770.207 kg. zeytin toplanmış 1.707.009 kg. zeytinyağı istihsal edilmiştir. 476.000 kg. salamura zeytin imal edilmiş 350 tonda sabun satılmıştır.

Her iki İşletmede 266.576.659,16 TL. gidere karşılık 336.177.672,04 TL. gelir ve 75.932.822,70 TL. kâr sağlanmıştır.